

Լուսինէ Աւետիսեանի խմբագրութեամբ
ՆՈՐ ՀԵՐՈՍԱՊԱՏՈՒՄ. Արեւմտահայերէն պատմութիւններ

Ժողովածուն տպաւորութիւններ
(Արմէն Միքայելեան, պատմալեզուաբան)

Լուսինէ Աւետիսեանի մտայղացած, կազմած, հեղինակած ու խմբագրած արեւմտահայերէն պատմութիւններու ժողովածուն հաճելի մի անակնկալ է արդի Հայաստանում ընդհանուր բարձրթողի վիճակում գտնուող արեւմտահայերէն գրաւոր մտքի համայնապատկերի վրայ:

Խմբագիր հեղինակը, լինելով «Հայ միասնութեան խաչ» կազմակերպութիւնում բացուած հայագիտական կենտրոնի ղեկավարը, մի քանի պատանիների հետ միասին հայագիտական այդ դպրոցի հիմնաքարերն է դնում եւ գրաբար ու արեւմտահայերէն դասընթացներ է վարում Հայաստանում: Նախաձեռնութիւնը աւելի քան խրախուսելի է, քանզի այսօր հայրենիքում, արդէն երեսուն տարի է, պետական ոչ մի նախաձեռնութիւն է յառաջ եկել արեւմտահայերէնի դասաւանդման վերաբերեալ:

Ժողովածուն ամփոփում է «Հայ մտքի դպրոց» հայագիտական կենտրոնի արեւմտահայերէնի դասընթացի սաների պատմութիւնները՝ վերջին Արցախամարտի նիւթերով ու կենդանի տպաւորութիւններով: Թէեւ ուսանողները ընդամէնը մի քանի ամիս է ինչ արեւմտահայերէն են ուսանում, նրանց լեզուն արդէն հասունութեան նշաններ է ցոյց տալիս: Ինչպէս գրում է ժողովածուի խմբագիրը իր Յառաջաբանի մէջ, «Ոչ միայն հեղինակները, այլ եւ անոնց հերոսները կը մտածեն եւ կը խաւսին արեւմտահայերէն՝ այդպէս հայրենի հողին հետ մեկտեղ պաշտպանելով նաեւ լեզուն եւ շնչելով ներազգային սահմանները» (էջ 8/ը):

Չար լեզուները կարող է քննադատեն, թէ պատմութիւնների լեզուն իբր արդի արեւմտահայերէնի կանոններէն շեղումներ ունի: Սակայն բարի կամեցողը նախ պէտք է տեսնէ դպրոցի կատարած մեծ աշխատանքը եւ ուսանողների յառաջադիմութիւնը: Մի քանի ամսուան ընթացքին նրանք գործնականօրէն լիովին իւրացուցած են արեւմտահայերէնի ձեւաբանութիւնն ու շարահիւսութիւնը: Հոգ չէ թէ ինչ-ինչ բառեր մաքուր արեւմտահայախօսի ականջին արդիական չեն, թէ ինչ-ինչ ձեւեր հնացած են կամ արեւելահայերէնի ազդեցութիւնը կը կրեն: Մեր երկու լեզուաճիւղերը իրարմէ անկախ լեզուներ չեն, եւ մեկի ներթափանցումը միւսի մէջ բնական երեւոյթ պէտք է համարել:

Պատմութիւնները իրական են, յուզիչ ու պատմական: Ամեն մեկը մի հայ հերոս զինուորի մասին է: Զարմանում ես, թէ ինչպէս երիտասարդ հեղինակները, այդքան մօտ տեսնելով բարեկամի կամ հարազատի ցաւն ու մահը, այդքան խոհեմութեամբ ու արժանապատուութեամբ են նկարագրում տեղի ունեցած ողբերգական դէպքերը: Ինչպիսի հասուն նախատեսութիւն ենք գտնում տասնհինգամեայ երիտասարդուհու հետեւեալ տողերում. «Պատերազմը կորուստ է, հայրենիքի, զաւակի, հարազատի, սիրոյ անդառնալի կորստեան վիճ մը: Պատերազմը դադարեցնելէն վերջ ալ անոր հետեւանքները դեռ երկար պիտի վերապրինք: Կարաւոր չարիքի պէս կը փաթթուի, եւ կը սկսի խեղդել զմեզ, իսկ վիշտը կը մտնէ սիրտերնիս եւ անդարմանելի ցաւով մը կը տառապեցնէ» (Անժելա Մկրտչեան, Կոչեմ զապրոզս, էջ 57/ծէ):

Ժողովածուն պարունակում է նաեւ Լուսինէ Աւետիսեանի եւ իր սաների բանաստեղծութիւններ՝ իրենց իսկ ջանքերով արեւմտահայերէնի փոխադրած: Աւելորդ է ասել, որ բանաստեղծութիւն թարգմանելը, եւ մեր դէպքում՝ լեզուի մի ճիւղէն միւսը փոխադրելը, առաւել բարդ գործ է քան արձակը:

Ժողովածուն ակնյայտօրէն ուղղուած է արեւելահայախօս ընթերցողին, այլապէս հեղինակները չէին տեղադրեր «Ուղղագրական-ուղղախաւսական ուղեցոյց», որը ոչ միայն մեսրոպեան ուղղագրութեան նրբութիւններն է ընդգծում, այլեւ տալիս է արեւմտահայերէն

արտասանութեան սկզբունքները: Սա մեկ անգամ եւս ապացուցում է, թէ ցաւօք որքա՛ն «անհարազատ» է մեր հայոց լեզուի արեւմտեան ճիւղը արեւելեան ճիւղով խօսողներին: Հեղինակները փաստօրէն դուրս են գալիս իրենց գործի բուն նիւթի շրջանակներէն, որպէսզի թերգրագէտ հային նախապէս բացատրեն, թէ նա ինչպէս պէտք է կարդայ իր մայրենի լեզուն: Բոլշեւիկեան «մշակութային յեղափոխութեան» եւ սովետական տարիների «խաւար լուսաւորութեան» հետեւանքն է դա:

Լուսինէ Աւետիսեանը իր սաներին դասական ուղղագրութեան հետ մեկտեղ սովորեցնում է նաեւ ոսկեդարեան մեսրոպեանը: Հոգ չէ, թէ աւանդական (այսօր ընդունուած դասական) ուղղագրութիւնը թեթեւակի այլ է, եւ թէ գրքի ուղղագրութիւնը ոմանց աչքին գուցէ եւ մի փոքր խորթ թուի: Հեղինակը Հայաստանում դասական (եւ մասնաւորապէս՝ մեսրոպեան) ուղղագրութեան ջատագովներէն է, եւ ինքն ու իր հիմնած դպրոցը մեծ գործ են կատարում հայոց ուղղագրութիւնը միասնական արահետի վրայ դնելու եւ յստակեցնելու համար:

Հաճելի են հեղինակային նորաբանութիւնները (անձնօրինակ, պարտահիւ), ՃԱԾ յապաւումը, որ եւս ապացուցում է, որ միայն այն լեզուներն են յառաջադիմում, որոնք խիզախում են եւ իրենց ուժերին վստահում:

Առաջին անգամը չէ, որ խմբագիրը իր գրքի էջերը համարակալում է զուգահեռաբար հայերէն տառերի թուանշանային արժէքներով (ա/1, ժ/10 եւ այլն): Դա հայ պատանի ընթերցողին հարազատ է դարձնում իր լեզուի արժէքներին, արժէքներ, որ մեծ սերունդը մեծապէս աչքաթող էր արել սովետական տարիներին:

Ցանկալի են նաեւ հեղինակների կենսագրականներն ու լուսանկարները, մի բան, որ թոյլ է տալիս աւելի ջերմութեամբ ըմբռնել պատմուածքների գաղտուկ հիւսուածքը:

Չեմ կարող չնշել Խորհրդային Միութեան գիտական ժառանգութիւն՝ բանասիրական գիտութիւններու թելվածու յորջորջումը, որը արեւմտահայաստան (մասնաւորապէս սփիւռքահայ) ընթերցողին անհասկանալի կարող է լինել: Հեղինակը թերեւս անտես է արել այդ կէտը, որովհետեւ իր մի այլ գրքում նա, օրինակ՝ դոկտոր գիտական աստիճանի համար գործածել էր իր իսկ ստեղծած հայերէն մի համարժէք՝ գիտապետ: Ցաւօք, ողջ գիտական Հայաստանը այս հարցում խարխափում է խաւարի մէջ: Ի՞նչ ասել է «բանասիրական գիտութիւններ» (սովետապտուղ մի ոռուսաբանութիւն), եւ ի՞նչ ասել է «թեկնածու»: Աւելի ծանրակշիռ ու գիտական չէ՞ր լիներ արդեօք գիտնական անձին, ասենք՝ բանասիրութեան վարդապետ կոչելը: Ժամանակը չէ՞ որ հայաստանեան գիտական շրջանները անդրադառնան իրենց իսկ գիտական աստիճանները հայկաբանօրէն արտայայտելու գործին:

Վերապահութիւն պէտք է անեմ նաեւ ենթավերնագրի վերաբերեալ («Արեւմտահայերէն պատմուածքներ»): Ինձ անձամբ անախորժ է մեր հայերէնի արեւմտեան ճիւղը ինքնաբոլի կերպով («արեւմտահայերէն») պիտակելը, այն դէպքում երբ արեւելեան ճիւղը «հպարտօրէն» ներկայանում է որպէս «արդի գրական (միակ) հայերէն»: Արեւելահայագիր ոչ մի գրողի մտքով կ'անցնէր իր որեւէ գործը ենթավերնագրել «Արեւելահայերէն պատմուածքներ, վէպ կամ բանաստեղծութիւններ»: Հարցը, սակայն, լեզուափոխութիւնայական ու քաղաքական է, եւ ժողովածուի հեղինակներին այպանելու կարիք չկայ այսօր:

Ամփոփելով տպաւորութիւններս՝ նորէն արտայայտեմ համոզմունքս առ այն, որ այսպիսի գործերը պէտք է միայն խրախուսել ու քաջալերել: Կատարելութեան հասնում են առաջին քայլերը սկսելով, եւ ով խիզախում է՝ նա յաղթում է:

Հայաստանի գործադիր իշխանութիւններին, եւ մասնաւորաբար՝ Կրթութեան ու Մշակոյթի նախարարութեանը պէտք է բոլորս յորդորենք ու անոնցմէ պահանջենք, որ «Հայ մտքի դպրոց» կենտրոնի նախաձեռնութեանը սատար կանգնեն եւ ցանած նախաշաւիղ սերմերը բազմապատկեն:

